

– Kitap Tanıtımı –

ET-TAHDÎD FÎ'L-İTKÂNİ VE'T-TECVÎD

et-Tahdîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvîd, Ebû Amr b. Osman b. Said ed-Dânî (v. 444/1053), thk: Ğanım Kaddûri Hamed, Dâr-u Ammar, Amman, 1421/2000, s. 201.

Recep KOYUNCU

Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi A.K. İlahiyat Fakültesi
Kur'an-ı Kerîm Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
rkoyuncu1@gmail.com

I. Yazar Hakkında

Tahlil ve tanıtımını yapacağımız eserin müellifi Ebu Amr Osman b. Said ed-Dânî, kıraat ilminde Endülüs'ün parlayan yıldızlarından birisidir. Hicrî IV. asrın ilk yarısında yaşamış olan Endülüs'lü Ebû Amr ed-Dânî'nin, 371 'de (981) Kurtuba'da doğduğu ifade edilmektedir.¹ Önceleri İbnü's-Sayrafi diye anılmakta iken uzunca bir müddet yaşadığı Dâniyye'ye nisbetle Dâni diye meşhur olmuştur. Bu dönem İslam dünyası için bölünme ve parçalanmaların çoğaldığı, fikrî ve siyâsî ayrılıkların yoğunlaştığı bir zaman dilimidir. Dâni'nin yaşadığı dönem, bir taraftan siyasi bakımından istikrarsız bir ortam olmasına rağmen ilim ve medeniyet yönünden de -önceki yılların birikimi olarak- oldukça şanslı bir döneme rastlamıştır. Bilhassa onun yetişme çağı olan hicrî IV. asır ilim ve medeniyette Endülüs'ün altın çağını yaşadığı bir yüzyıldır. V. asırda ise şiddetlenen olaylar sonucu Endülüs Emevî Devletinin parçalanarak "Tavâifu'l-Mulûk" ün ortaya çıkması ve dolayısıyla devletin küçük emirliklere bölünmesi, ilim ve kültür hayatına da olumsuz etki yapmıştır.²

¹ Zehebî, *Tabakâtu'l-Kurra*, II, 617; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye fî Tabakati'l-Kurrâ*, I, 447.

² Yaşadığı dönemde Endülüs'te siyasi ve ilmi ortama ilişkin bilgi için bkz: Çetin Abdurrahman, *Endülüs'lü Alim Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, s. 53-90.

Tahsil hayatına on dört yaşında başlayan Dâni, Kurtuba, İstice, Beccane, Sarakusta ve diğer sahil şehirlerinde birçok hocadan ders almış ardından babasının vefatından dört yıl sonra doğu ülkelerindeki âlimlerden faydalanmak üzere seyahatlere başlamıştır (397/1006). Kayrevan, Mısır, Mekke ve Medine'de birçok hocadan kıraat, tefsir, hadis, fıkıh vb. ilimleri okumuş bu arada hac görevini de yerine getirmiştir. İki yıl sonra Kurtuba'ya dönen Dâni, o yıllarda cereyan eden birtakım siyasî sıkıntılar sebebiyle memleketinden ayrılmak zorunda kalmış ve Sarakusta'ya göç etmiştir. Daha sonra 409'da (1018) Dâniyye'ye, oradan da aynı yıl Mayurka'ya (Majorka) geçerek burada sekiz yıl kadar kalan Dâni, 417 (1026) yılında İspanya'nın doğusunda Belensiye (Valencia) eyaletine bağlı bir liman şehri olan Dâniyye'ye yerleşerek vefatına kadar bu şehirde yaşamını sürdürmüştür. Dâni, 14 Şevval 444 (6 Şubat 1053) Pazartesi günü Dâniyye'de vefat etmiştir.³

İlmi kişiliğine bakıldığında Danî, gerek kendi zamanına kadar telif edilmiş kitaplarda geçen gerekse şifahi olarak kendisine ulaşan bilgileri, ilmi süzgeçten geçirerek eserlerinde toplamış, bugüne kadar gelmeyen pek çok kitabın ve ağızdan ağıza nakledilen bilgilerin sağlam ve güvenilir bir kaynağı olmuştur. İbn Beşküval (v.578/1183) Sehâvî (v. 643/1245) Ebû Şame el-Makdisi (v. 665/1267) Zehebi (v. 748/1348) Zerkeşî (v.794/1392) İbn'ül-Cezerî (v.833/1429) ve Suyûtî (v.911/1505) gibi âlimler Danî'nin, büyük bir bölümünün günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmeyen kitaplarından çokça faydalanmış ve nakillerde bulunmuşlardır. Öte yandan bazı eserlerinin yazma nüshalarının pek çok ülkede mevcut olması da onun kitaplarının ne denli yaygın ve benimsenmiş olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında Danî'nin Arap dili ve edebiyatını iyi bildiği, şiirler yazdığı da kaynaklarda verilen bilgiler arasındadır.⁴

İtikatta Eş'ari, amelde Maliki mezhebine mensup olan Dâni, kaynaklarda dindarlığı ve ilimdeki kudretiyle övülmüş, üstün bir zeka ve kuvvetli bir hafızaya sahip olduğu zikredilmiştir. Bu bağlamda O'nun için: "Kendi devrinde ve sonra onun hafıza ve ilmî güvenilirliğine benzer kimse gelmemiştir" denilmiştir. Yine güçlü bir hafızaya sahip olduğunu gösteren bir delil de kendisinin "*Gördüğüm her şeyi yazdım, yazdığım her şeyi ezberledim ve ezberlediğim hiçbir şeyi unutmadım.*" demesidir. Yine İbn'ül-Cezerî, onun

³ Hayatına dair geniş bilgi için bkz: Çetin, Abdurrahman, "Ebû Amr ed-Dâni ve Kıraat İlmindeki Yeri", UÜİFD, sayı:3, cilt:3, yıl:3, 1991, s.13-20; Kazancı, F. Asiye, Şenat, "Endülüslü Kıraat Âlimi Dâni ve *Teysîr'i*", Türk İslam Medeniyeti Araştırmalar Dergisi, sayı/10, Konya, 2010.

⁴ Zehebî, *Tabakat'ül-Huffâz*, I, 350.

sadece hafıza ile değil ilme olan iştıyakı ve itinasını da gösterme adına şunları söylemiştir: “Eskilerin haberlerine ve selefin sözlerine dair bir mesele sorulsa O, her birini üstatlarından ilk söyleyenine kadar ulaşan bir isnad ile tafsilatlı şekilde anlatırdı.”⁵

Diğer taraftan ilgili kaynaklardan ve müellifin bizzat eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla, başta kıraat olmak üzere tefsir, fıkıh, hadis, kelim vb. ilimleri tedris ettiğini anlamaktayız. Ayrıca Dâni, öğrenci yetiştirmenin yanında başta kıraat olmak üzere çeşitli alanlara dair eserler de vermiştir. Hatta bu çalışmalar asırlar geçmesine rağmen önemini hiç yitirmemiş ve vakf ibtidâ konusunda çalışma yapanlara hep referans olmuştur.

Dâni, her ne kadar kıraat ve Tecvîd ilimlerine dair yazdığı eserlerle meşhur olsa da, onun bu ilimler dışında da daha birçok ilimle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Dâni, tahsil hayatına ilişkin bilgileri verirken ve ilmi yolculuklarını anlatırken Kur’ân ve kıraat ilimlerinin yanı sıra hadis, fıkıh gibi diğer ilimlerle de meşgul olduğunu haber vermektedir. Ayrıca kaynaklarda kendisinden bahsedilirken “el-hafız”, “el-fakih”, “el-müfessir”, “el-muhaddis” gibi ifadelerin kullanılması da onun çok yönlü bir âlim olduğunu göstermektedir.

II. Eser Hakkında

Kitabın muhakkik tarafından yazılan mukaddime bölümü üç fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasılda Dâni’nin hayatı ve ilmi kişiliğinden (s.7-16), ikinci fasılda eserlerinden (s.17-41)⁶ üçüncü fasılda ise *et-Tahdîd* adlı eserin konusu, önemi ve tahkikte izlenen metottan bahsedilmiştir (s.42-55). Tahkikli metin ise 66-177 sayfaları arasında yer almıştır.

*et-Tahdîd fi’l-İtkâni ve’t-Tecvîd*⁷ adlı eser, tecvîd ilmine dair kaleme alınmış ilk eserlerden ve asıl kaynaklardan biri olma özelliğine sahiptir. Yine ilklerden olma özelliği taşıyan, aynı dönemde telif edilen bir diğer çalışma da Mekki b. Ebî Talib el-Kaysî (v. 437/1045) tarafından yazılan *er-Riâye*⁸ adlı çalışmadır.

⁵ İbnü’l-Cezerî, *Ğayetü’n-Nihâye*, I, 448.

⁶ Muhakkik bu kısımda ed-Dâni’ye nispet edilen yaklaşık 120 tane eser ismini madde halinde vermiştir.

⁷ Ed-Dâni Ebu Amr Osman b. Sâid b. Osman (v.444/1053) *et-Tahdîd fi’l-İtkâni ve’t-Tecvîd* thk: Ganim Kadduri el-Hamed, 1.Baskı, Daru Ammar-Amman-1421/2000.

⁸ Eserin uzun ismi şu şekildedir: *er-Ri’âye li-Tecvîdi’l-Kirâe ve Tahkiki Lafzi’t-Tilâve*, geniş bilgi için bkz: Öge, Ali, “*Er-Ri’âye li-Tecvîdi’l-Kirâe ve Tahkiki Lafzi’t-Tilâve*”, *SÜİFD*, 32, 2011, s.277-286.

Ed-Dânî, tecvîde dair bu eserini yazma gerekçesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Kur’an tilavetinin güzel yapılması, Kur’an kıraatının da doğru şekilde ifası için Allah’ın, Peygamberini ve ümmetini teşvik ettiği şey hususunda zamanımızdaki Kur’an talepleri ve hocalarının ihmalini görmüş olmam beni, halef üstatlarının selef imamlarından aldığı/öğrendiği şekilde tecvîd ilminin tanımı, tertîl ve tahkîkin keyfiyetinin ne olduğuna dair, yükte hafif ve kolayca anlaşılır bir eser yazmama sevketti.”⁹

A. Tecvîd, Tertîl ve Tahkîk Kavramları / ذكر البيان عن معنى التجويد وحقيقة الترتيل والتحقيق

Dânî Kur’an lafızlarının doğru sahih bir şekilde okunmasını sağlayacak usüller, metotların ne olduğu, buna dair kavramlar ve onların izahi ile tecvîd konularını ele almaya çalışmıştır. Bu başlık altında öncelikle Kur’an tilavetini ifade eden tecvîd, tertîl, tahkîk gibi kavramların lügat ve istilâh manalarını vermiş ardından konuyla alakalı Kur’an’ın tertîl üzere okunmasını teşvik eden rivayetlere yer vermiştir. Kendisinden sonra Kur’an okuma adabı niteliğinde telif edilen eserlere kaynak teşkil edecek şekilde, ele alınan kavramların ilk defa Dânî tarafından sistematize edildiğini görmekteyiz. Bu usullerin iyi kavranılması gerektiğine dikkat çekmek için Dânî, çalışmasına bu konuyla başlamıştır.

1. Tecvîd

“Bir şeyin en güzel şekilde yapılabilmesi için elden gelen çabanın ortaya konulması” şeklinde lügat manası verilen tecvîd için ıstılahi olarak kapsamlı bir tarif yapılmıştır:

“Kur’an’ın tecvîdi, harflere hakkını vermek, mertebelerindeki sıralamaya dikkat ederek, her bir harfi asıl mahrecine koymak suretiyle bütün benzer durumlarda telaffuzuna son derece özen göstermek, harflerin meydana getirdiği yeni kelimelerin/terkiplerin telaffuzunda da harflerin hakkını vermek ve bütün bunları ifrat ve tefrite, zorlama ve mübalağaya kaçmadan yapmaktır; tecvîdin teorik olarak bilinmesi ile uygulanması arasında sadece kişinin femi muhsinle onu çalışması yer almaktadır.”¹⁰

⁹ Ed-Dânî, *et-Tahdîd*, s.66

¹⁰ *et-Tahdîd*, s.68.

2.Tertîl

Dânî, tecvidin tanımından sonra tecvîdin Kur'an'daki ifadesi olan tertîl kavramı üzerinde durmuştur. Öncelikle tertîlin kelime anlamı ve dilde hangi bağlamda ne için kullanıldığına işaret etmiştir. Tertîl, lügat olarak “ra-te-le” fiilinden mastar olarak gelmiş “yavaş ve dikkatli şekilde peşi peşine sıralama” anlamında verilmiştir. Arapların ise biraz açıklık bulunmakla birlikte gayet güzel bir şekilde dizilmiş dişlere ‘*Seğri retl*’ dedikleri ifade edilmiştir.¹¹

Müzzemmil 4.ayette yer alan وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا Kur'an'ı tertîl üzere / ağır ağır anlayarak oku.” aayette yer alan ‘Tertîl’ kavramını ‘Kur'an lafızlarını telaffuz ederken yavaş yavaş oku, harflerin arasını ayır, okuyuşun da aceleci olma ki harfler birbirlerine karışmasın¹²” şeklinde izah eder bu görüşlerini temellendirmek için ilk dönemde önde giden dilcilerinden Halil b. Ahmed'in eserinden istişhadda bulunur.

Yine Müzzemmil suresindeki ilgili ayetle alakalı olarak tertîl eyleminin sadece mutlak anlamda emir olmadığı bilakis (ترتيلًا) masdarla tekid edildiği vurgulanmıştır. Ayrıca tertîlin bir anlamı olarak da acele etmenin zıddı olarak dura dura, yavaş yavaş okuma bağlamında şu ayet delil gösterilmiştir:

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

“Biz onu, Kur'an olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık; ve onu peyderpey indirdik.” (İsra 17/106)

Sonrasında tahkîk ile tertîl arasındaki farka yer verilmiştir. Buna göre tahkîk, birşeyi ziyade ve noksanlıktan uzak bir şekilde tam yerine getirme olarak; tertîl için ise tefekkür, tedebbür ve istinbat yönünün ağır bastığı ifade edilmiştir. Ayrıca Kur'an'ın tertîl veya tahkîk; hadr veya tahfif; hemzeli veya hemzesiz; med ederek veya kasr ile; beyan ile veya idğamla; imale ile veya tefhim ile okunabildiğine işaret edilmiştir.¹³

Tertîl kavramının anlamına ilişkin rivayetlerde yer alan bilgi ve yorumlara değinilmiştir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette Müzzemmil suresinde geçen kelime için [بَيِّنَةٌ بَيِّنًا] “açıkça beyan etme, açık şekilde okuma” şeklinde tefsir ettiği ifade edilmiştir. Ümmü Seleme'den gelen rivayette ise Hz. Peygamber'in kıraati “tefsir edercesine harf harf okurdu” şeklinde nitelenmiştir.¹⁴

¹¹ et-Tahdîd, s. 69.

¹² et-Tahdîd, s.69.

¹³ et-Tahdîd, s. 70.

¹⁴ et-Tahdîd, s. 72.

3.Tahkîk

Ed-Dânî'nin üzerinde önemle durduğu diğer bir kavram da Tahkîk kavramıdır. Dâni, tahkîk kavramının öncelikle lügavi yönden izahını yapmaktadır. Tahkîk kelimesi, حَقَّقَ fiilinin mastarı olup “bir şeyi yakinen bildim.” anlamına gelmektedir. Araplar, bir şeyin iç yüzüne, künhüne vakıf oldum anlamında (بلغتُ حقيقة هذا الأمر) cümlesini kullanırlar. Buna göre tahkikin anlamı bir şeyi ne eksik ne fazla tam olması gerektiği şekilde yerine getirmektir. Söz konusu terimlerin lügat manalarını verirken Dâni, kendisinden önce kaleme alınan eserleri de referans göstermektedir. İlk olarak tahkîke dair kıraat imamlarından gelen tahkîk üzere okuduklarına ilişkin rivayetlere yer verilmiştir.¹⁵

B. Tahkîk ve Tecvide Dair Rivayetler / باب ذكر الوارد في قراءة التحقيق وتجويد الألفاظ

Dâni, bu başlık altında tahkik ve Kur'an'ın tecvîd ile tilavet edilmesine ilişkin rivayetleri kıraat imamlarının ismini de senedde zikretmek suretiyle vermektedir. Tahkîk usulü ile kıraatın icra edildiğini Ubey b. Ka'b a ulaşan bir rivayetle açıklamaya çalışır. Dâni, Übey b. Kâ'b'ın Hz. Peygambere tahkîk usulü ile okuduğu Peygamberimiz'in de ona tahkîk metodu ile okuduğunu uzunca bir sened ile aktarmaktadır¹⁶

Enes b. Malik'ten gelen rivayette, Hz. Peygamber'in kıraatinin medli olduğu ifade edilmiştir. Enes b. Malik bunun keyfiyetini göstermek için بسم الله ifadesindeki “Lâm” harfini, الرحمن ifadesindeki “Mîm” harfini ve الرحيم ifadesindeki “Cîm” harfini uzatarak okuduğu ifade edilmiştir. Dâni, bu hadiste ifade edilen Hz. Peygamber'in Kur'an'ı medli bir şekilde okumasından O'nun tahkîk ile okuduğu kanaatine varmıştır.

Kûfe kıraat imamı Âsım'dan kendisine Kur'an okuyan birisine kıraati bitince, “sen bir harf bile okumadın” rivayetini nakleden Dâni, İmam Âsım'ın bu sözlerle o işinin Kur'an'ı, tahkîk usulü ile okumadığı, bunun üzerine tenkide maruz kaldığını söylemiştir.¹⁷

Tahkîk usulü ile Kur'an okuma üzerinde titizlikle duran ed-Dâni, kıraat imamlarından tek tek isimlerini vermek suretiyle; Nâfi, İbn Kesir, Ebu Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisai'nin tahkîk usulünü tercih ettiklerini nakletmektedir.¹⁸ Bu imamların hemzeleri de tahkîkle okumalarını, medlere

¹⁵ et-Tahdîd, s. 70.

¹⁶ et-Tahdîd, s.77.

¹⁷ et-Tahdîd, s.83.

¹⁸ et-Tahdîd, s.85.

haklarını vermelerini, idğamları yerli yerince yapmalarını dile getirerek tahkîk usûlünü temellendirmeye çalışmaktadır.

C. Tahkîk ve Tecvîd'in Sınırları İle Mekruh Addedilenlere Dair İmamlardan Gelen Haberler/ ذكر الإفصاح عن مذاهب الأئمة في حد التحقيق ونهاية التجويد وما

جاء عنهم من الكراهة

Dânî tahkîk uygulamasını kıraat imamlarının ekseriyetine nispet ettikten sonra, kıraat imamlarından Hamza b. Zeyyat (v.156/773)'in okuyuş tarzına dikkat çeker hatta bu konuda İmam Hamza'nın suçlandığını da dile getirir.¹⁹

Harflerin üzerinde fazla durması, hemzenin tahkîkinde aşırı gitmesi ve medleri azami ölçüde uzatması İmam Hamza'ya bunun eğitim öğretim ve Kur'ân'ı yeni öğrenmeye çalışan talebenin alışması için mi? şeklindeki bir soruya O: Evet demiştir.²⁰

Dânî, İmam Hamza'nın tahkîk metodunu, daha çok hoca ile öğrenci arasındaki öğretim sırasında uygulandığına dair rivayetleri aktarmakta ve bu usulün de daha çok ona isnad edildiğini söylemektedir.²¹ Diğer taraftan Dâni, bu metodun daha çok onun tarafından uygulanması sebebiyle bu usûlde, İmam Hamza'nın öncü rol üstlendiğini ifade etmiştir.

Tahkîk usulünün Kur'an okuma usullerinden biri olduğunu izah edip bu metotla ilgili önce kurrânın yaklaşımını ortaya koyan sonra kendi görüşünü de dile getiren Dâni, okuma usullerinden bir diğeri olan hadr metodunu ele alır. Dâni bu usulün keyfiyetini İmam Nâfi'nin yorumuyla ortaya koymaktadır. Nâfi'ye isnad ederek hadr usulünün sınırlarını şöyle çizmektedir: Nâfi der ki, bu metot, kolayca herkesin uygulayabileceği bir metottur. Bu usulün tatbikinde, harekeler değiştirilmez, harfler bozulmaz, şeddeli olanlar şeddesiz, şeddesiz olan harfler de şeddeli okunmaz. Medler kasr ölçüsünde okunmaz, kasr ile okunacak yerler de med ile okunmaz.²²

Dâni, Ahmed b. Nasr eş-Şezâî'nin, yedi kıraat imamının okuyuş şekillerini maddeler halinde sunduğunu nakletmektedir. O, Nâfi kıratının özelliklerini özlü bir şekilde şöyle ifade etmektedir: "Nâfi'nin kıraati, akıcı olup medde en yakın olan okuyuş şeklidir." Yine bu usûl, tahkîk usûlünün zıddıdır.

¹⁹ *et-Tahdîd*, s.88.

²⁰ *et-Tahdîd*, s.89.

²¹ *et-Tahdîd*, s.89-90

²² *et-Tahdîd*, s.91.

Nâfi kıratında hem tahkîk hem de hadr metodunun uygulandığını Dâni bize aktarmaktadır.²³

Kur'an okumadaki usullerden birisi de tedvir yani i'tidal metodudur. Kıraat usullerinin üçüncüsü olan bu usûl, İmam Kisai ve İbn Âmirin usûlüdür, ne hadr metodunda olduğu gibi medleri en az ölçüsüyle uzatmak ne de azami ölçüde uzatmaktır; ancak ikisi arasında bir yol tercih etmektir demektir.²⁴ Diğer yandan Dâni, tahkîk, hadr ve tedvir usullerinin her birinin Kur'an kıraatinde başvurulması gereken metotlar olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: "Bunlar, İbn Mücahid'in benimsediği, diğer önde gelen Kurra'nın tercih ettiği ve bizim de kabul ettiğimiz kıraat usulleridir."²⁵

D. Harflerle Telaffuzun Sınırları ve Lafızların Hakikatlerini Beyana Dair

ذكر البيان عن حقائق الألفاظ وحدود النطق بالحروف

Dâni, bu başlık altında sırasıyla şu kavramları ele almıştır: **Hareke**, **sükûn**, **ihtilas**, **revm**, **işmam**, **mehmûz**, **müsehhel**, **beyne beyne**, **memdûd**, **mütekellef**, **mübeyyen**, **mühfâ**, **müdğam**, **meftûh**, **mümâl**.

Dâni bu kavramları kısa kısa ana hatlarıyla açıklamaktadır. Zira bu terimlerin taşıdığı anlam, Kur'an kıraatinde okuyucunun tecvid uygulamasına medar olan hususlardır. Dâni, tecvidin –daha fazlasını ifaya güç yetse bile- harflerin, harekelerin, sakinlerin, şeddelerin ne çok zayıf ne de gereğinden fazla bir ses tonuyla, kısacası yerli yerince doğru şekilde telaffuz edilmesiyle ortaya çıkacağından bahsetmiştir. Ayrıca Dâni, harflerin sessiz olmaları, onları sesli hale getiren unsurların da (fetha, kesra ve damme gibi) harekeler olması sebebiyle **muharrek/hareke** kavramını ele almıştır. Dâni, harflerin söz konusu üç harekeden yoksun olmaları neticesi sakin olma durumlarını da "sakin kılınmış harf" anlamında **müsekken (sâkin)** terimiyle ifade etmiştir.²⁶

İhtilas kavramını **muhteles** şeklinde ifade eden Dâni, süratli okunması neticesinde harfin harekesinin gitmesi şeklinde değerlendirirken, diğer yandan harekenin tam anlamıyla gitmediğini işaret etmek için de ihtilâsın, vezinde tam hareke gibi olduğunu ifade etmiştir. **Mürâm** terimi ile de **Revm** uygulamasına dikkat çekmiş, ilgili kavramı, ister vasl ister vakf halinde - hangi hareke olursa olsun - harfin harekesinin çoğunun giderilerek az bir kısmının söylenmesi neticesinde çok zayıf bir sesin duyulması şeklinde ifade etmiştir.

²³ et-Tahdîd, s.93.

²⁴ et-Tahdîd, s.93

²⁵ et-Tahdîd, s.94

²⁶ et-Tahdîd, s.95.

Diğer yandan işmâmın gözü görmeyenlerin işitme duyuları ile anlayabileceklerini ifade etmiştir.²⁷

Dânî, **Müşemm** kavramı ile de **İşmâm** konusuna değinmiştir. Bunun hem vakf halinde hem de vasl halinde gerçekleşeceğini söyler. Bu hareketin dudaklarla yapılacağını, damme harekeye işaret etmek için dudakların öne doğru götürüleceğini, işmâmın herhangi bir hareke sesi vermeden yapılması gerektiğine işaret etmiştir. Ayrıca işmâmın göze hitap ettiğini ve sadece damme/merfu harekeye mahsus olduğunun altını çizmiştir. Diğer taraftan Dâni, (قِيلَ) gibi kelimelerde -ilk harfin harekesinin damme olduğuna işaretle- bazı kıraat imamlarının işmâm yaptığını ifade etmiştir.²⁸

Dânî, fer'î harflere de yer vermiştir. **Hemze-i Müsehhele** / teshil ile okunan hemze kavramını ele alır. Öncelikle teshil edilen elif için, şiddet sıfatı olmadan, herhangi bir zorluk ve külfete girmeden kolayca söylenen bir harf olduğunu ve bunun da ancak kurra hocalar tarafından riyazat ve temrin ile elde öğrenileceğini söylemiştir. Dâni, teshil edilen hemzenin elif ile hemze arası bir sesle telaffuz edildiğini, yine teshil edilen hemzenin harekesi kesre olması durumunda ihtilas edilen kesreli yâ gibi; harekesi damme olması durumunda ise ihtilas edilen dammeli vâv gibi olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu kavram için **beyne beyne** ifadesini kullanması da dikkat çekmektedir.²⁹

Dânî medlere ilişkin bir husus olarak **memdûd** kavramına temas etmektedir. Tabî ve mütekellif olmak üzere iki kısımdan oluştuğunu; bunun da harfi med olan vâv, yâ ve elif ile olacağını söylemiştir. Diğer taraftan Dâni, harfi med hemze veya sükûn ile karşılaşmadığında bunun da –ziyade edilecek medden engellendiği için- **maksûr** dendiğinin altını çizmiştir. Yine Dâni, med harflerinin hemze ve sakin bir harfle karşılaşmaları durumunda, tabii medde bir elif ilave edilerek iki elif miktarı meydana gelen medde **Mütekellef** adını vermektedir.³⁰

Dânî'nin bu başlık altında yer verdiği diğer bir kavram da **mübeyyendir**. Bir harf kendi misli bir harfle her ikisi de harekeli olduğu halde yanyana geldiğinde veya (misli olmayan) yakın nitelikte bir harfle biri sâkin, diğeri harekeli olarak geldiğinde, aşırıya kaçmadan, sekte gibi de olmaksızın söz

²⁷ *et-Tahdîd*, s.96.

²⁸ *et-Tahdîd*, s.97.

²⁹ *et-Tahdîd*, s.97-98.

³⁰ *et-Tahdîd*, s.98.

konusu harflerin aralarının ayrılması suretiyle beyan edilmesi gerektiğini söylemiştir.³¹

Dânî, **Muhfâ** kavramıyla iki çeşit ihfâdan söz etmektedir: 1.Harekenin ihfâsı 2.Tenvin veya sâkin nûn'un ihfâsı. Harekenin ihfâsı için, tam olmayan zayıf sesle söylenen harekelere atıfta bulunurken, ikinci ihfâ için izhar ve idğâmın yer almadığı kelimelerde olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Dâni, bu ihfanın genizden gelen bir ses olduğunu dolayısıyla her ikisi (tenvin ve sakin nûn) için mahreç yerinin hayşûm olduğunu da ilave etmiştir.³²

Dâni son olarak **meftûh** ve **mümâl** diye iki kavramdan daha bahsetmektedir. Meftûh için, daha ziyade ehli Hicâz'ın kullandığı tefhim ile fetha harekenin kesreye meyli ile meydana gelen beyne beyne (kurra literatüründe imale-i mahz) arasında yer alan bir uygulama olduğunu söylemiştir. Mümâl içinse, müşba' (imale-i kübra) ve ğayri müşba' (imale-i suğra) olmak üzere iki çeşit olduğunu söylemiştir. Ayrıca Dâni, imale-i suğra için ehli kurra tarafından "beyne'l-lafzeyn" şeklinde isimlendirildiğini de ilave etmiştir.³³

Dâni bu kavramları ele aldıktan sonra tecvîdin temel meselelerinden birisi olan harflerin mahreçleri konusunu ele almaktadır.

E. Tafsilatlarıyla Harflerin Mahreçleri / ذكر مخارج الحروف المعجمة وتفصيلها

Tecvîd konularının temelini teşkil eden harfler ve onların çıkış yerlerinin tespiti, ilk dönem dil âlimlerinin ciddi şekilde üzerinde durdukları konulardan biri olmuştur. Dâni, harflerin sayısı ve mahreçlerinin miktarı hususunda Sibeveyh'in görüşünün en doğru ve dayanılacak en uygun kaynak olduğunu ifade etmesinden hareketle bu görüşü benimsediğini anlamaktayız. Sibeveyh'e göre alfabe 29 harften oluşmakta ve bu harfler de on altı mahreç bölgesinden çıkmaktadır.³⁴

Boğazda üç mahreç noktası ve toplam 6 harf vardır. Dilden 18 harfin çıktığını ve dile ait on mahreç yerinin olduğunu ifade eden Dâni, dildeki mahreç bölgelerini sıralarken kendisinden önceki dil bilimcilerinin görüş ve tespitleri hususunda tercihlerde bulunmuştur. Örneğin dil ucu (tarafü'l-lisân) harfleri için beş mahreç yerinin olduğunu söyleyen Dâni, bu bölgede on bir harfin yer aldığını ifade etmektedir. Bunlar sırasıyla dil ucu ile üst dişlerin

³¹ *et-Tahdid*, s.99.

³² *et-Tahdid*, s.100.

³³ *et-Tahdid*, s.100-101.

³⁴ *et-Tahdid*, s.102.

damağa doğru olan kısmından (ت/د/ط), dil ucu ile üst dişin uç kısmından (ظ/ذ/ث) harfleri, yine dil ucu ile üst dişlerin ucu arasında açıklık kalacak şekilde (ز/س/ص) harflerinin yer aldığını ifade etmektedir. Bunlara ilaveten dil ucunda yer alan iki harften daha bahseder: dil ucunun üst dişlerin köküne (damak) değmesiyle nûn harfi; yine aynı yerde ancak nûn mahrecinin dil üstünde biraz daha iç kısmından râ harfinin çıktığını ifade etmiştir.³⁵

Dilin iki yanından ve üst azı dişler bölgesinden ض harfinin çıktığını söyleyen Dâni, dilin yan tarafından çıkan harfler iki tanedir diyerek ض ve ل harflerini bu grupta değerlendirmiş illet olarak da hem ض harfi hem de ل harfinin telaffuzunda dil kenarının işlevi olduğunu söylemiştir. Şefeh (Dudak) bölgesinde iki mahreç olduğunu söyleyen Dâni burada (ف ب و م) 4 harfin yer aldığını ifade etmektedir.³⁶ Dâni on altıncı mahreç yeri olarak da tenvin ve sâkin nûn ile ilintili olan ğunne'nin çıktığı yer olarak geniz bölgesine (hayşûm) işaret etmektedir.³⁷

Bu başlık altında son olarak Dâni, harflerin mahrecinin sayısı hususunda ulemanın ihtilafına değinmiştir. Buna göre Halil b. Ahmed ve İbnü'l-Cezeri'ye göre mahreçlerin sayısı on yedi iken; Ferrâ, Kutrub, Cermiyy ve İbn Keysan gibi dil âlimleri on dört demişlerdir.³⁸

Dâni, harflerin mahreçleri konusunu ele aldıktan sonra, tecvîdin tanımında harfe yüklenen iki unsurdan biri olan harflerin sıfatları konusunu ele almıştır.

F. Harflerin Sıfatları Ve Tasnifi (باب ذكر اصناف هذه الحروف وصفاتها)

Dâni burada ilk olarak harflerin sıfatlarının on altı kısımdan meydana geldiğini söylemektedir. Zıddı olan ve zıddı olmayan bu sıfatları ilk olarak toplu halde isimlerini vermiş sonrasında her biri için ayrıca açıklama yapmıştır:³⁹

1. **Mehmûse/Hems** (on harf) 2. **Mechûre/Cehr**
3. **Şedid/Şiddet** (sekiz harf: أجدك قطبت) 4. **Rihvet**
5. **Mutbaka/İtbak** (dört harf: ظ ض ط ظ) 6. **Münfetiha/İnfitah**
7. **Müsta'liye/İsti'lâ** (yedi harf: ضغط خص قظ) 8. **Müstefile/İstifâle**⁴⁰
9. **Memdüde** (üç harf: harfi med olan Vâv, Yâ, Elif) 10. **Safir** (üç harf: ص س ز)
11. **Mütefeşşi/Tefeşşi**: ش 12. **Mustatîl/İstîtâle**: ض 13. **Mükerrer/Tekrir**: ر

³⁵ *et-Tahdîd*, s. 103.

³⁶ *et-Tahdîd*, s.104.

³⁷ *et-Tahdîd*, s.104.

³⁸ *et-Tahdîd*, s.104.

³⁹ *et-Tahdîd*, s.105-109.

⁴⁰ *et-Tahdîd*, s.105-107

14. **Münharif/İnhiraf:** ل ر 15. **Hâvi:** Elif 16. **Ğunne:** م ن

Bunlara ilave olarak 1- **Müşrabe** (Kalkale harfleri olup 5 tanedir: جد بطق) 2-**Hurufü'z-Zevâid** (zaid harfler 10 tanedir: سألتهمونيهها), 3-**Hurûfu'l-bedel** 12 harften meydana gelmektedir: harfleri (طال يوم أنجدته)dir. 4-**İllet harfleri:** Harfi medler ile hemze olmak üzere dört tanedir. Son olarak Dâî, 5-**İdğamdan men edilen harfler** olmak üzere beş ayrı sığata daha değinmiştir.⁴¹ Buna göre Dâî'nin eserinde zikrettiğı sıfatların sayısı yirmi bir olmaktadır.

G. Sakin Nûn ve Tenvinin Halleri / باب ذكر احوال النون الساكنة والتنوين

Dâî, harflerin mahreçleri ve sıfatları konusunda sonra tenvin ve sakin nûn'un hallerinden bahsetmiştir. Bu başlık altında Dâî, **izhâr, idğam, iklab** ve **ihfâ** olmak üzere tenvin ve sakin nûn'un hallerini dört maddede incelemiştir.

1-Tenvin ve Sakin Nûn'un İzhar Edilmesi

Sakin nûn ve tenvinden sonra řu altı boğaz harfinden biri gelirse izhar olur: (ءهـع ح غ خ) Söz konusu harflerin gelmesi durumunda sakin nûn ve tenvin açıktan okunmaktadır. Dâî devamında konuya ilişkin bir sakin nûn bir de tenvin olmak üzere her biri için ayrı örnekler vermek suretiyle konuyu anlaşılır hale getirmiştir.⁴²

2-Tenvin ve Sakin Nûn'un İdğam Edilmesi

Bu konuda Dâî, sakin nûn ve tenvinden sonra (لم يرو) harfleri gelirse tenvin ve sakin nûn izhar ile okunmayıp kendisinden sonra gelen harfe katmak suretiyle idğam edilerek okunacağını ifade etmiştir. Ayrıca Dâî, Kurra ulemanın bu beş harfe bir de ن harfini eklediğini, ن harfinin bu beş harfle birlikte zikredilmesinin anlamının olmadığını zira sakin nûn'un kendi cinsinden bir nûn ile karşılaşması durumunda diğeri misleyn harflerindeki gibi idğam olmayacağını ifade etmiştir. Buna ilaveten Dâî, aynı cinsten olan harflerden birisinin sakin, diğeri harekeli olması durumunda birbirlerine katılarak şeddeli bir şekilde okunacağına işaret etmiştir.⁴³

Nûn dışında kalan و ve ى harfleriyle karşılaşan tenvin ve sakin nûn'un da idğam edileceğini ancak nûn harfindeki ğunne sıfatını belirtmek suretiyle telaffuz edilmesinin gerekliliğine işaret eden Dâî, kıraat imamlarından Hamza'nın ise ğunnesiz idğam yaptığını ifade etmiştir. Lâm ve râ harflerinin tenvin ve sakin nûn'dan sonra gelmesi durumunda ise ğunnesiz tam idğam olduğunu ifade eden Dâî, Kur'an tilavetinde esas kabul edilen uygulamanın

⁴¹ et-Tahdîd, s.109.

⁴² et-Tahdîd, s.111.

⁴³ et-Tahdîd, s.112.

da bu olduğunu vurgulamıştır. Diğer taraftan Dâî, صَوَانٌ -صَوَانٌ -صَوَانٌ دُنْيَا - دُنْيَا - دُنْيَا kelimelerinde idğamın olmayacağını zira sakın nûn ile vav ve ya harflerinin aynı kelime de olmasının idğama mani olacağını da ifade etmiştir.⁴⁴

3- Tenvin ve Sakin Nûn'un İdğam Olmaksızın Mim'e Çevrilmesi

Tenvin ve sakın nûn'dan sonra bâ harfi gelirse tenvinin ve sakın nûn'un mîm harfine çevrileceğini bunun gerekçesi olarak da ğunne sıfatında nûn ile mîm harfinin kardeş olduklarını mîm harfinin de bâ harfiyle mahreç yönüyle ortak olduklarını bu sebeple nûn 'a en yakın olan mîm harfine kalbedilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵

4- Tenvin ve Sakin Nûn'un İhfa Edilmesi (Gizlenmesi)

Tenvin veya sakın nun'un (ل م ن روى) harfleri, iklab harfi olan ba ve izhar harflerinin dışındaki harflerle karşılaşması durumunda muzhar/açıktan telaffuz edilmeksizin genizden gelen bir sesle gizli okuduklarını ifade eden ed-Dâî, genizden/hayşum bölgesinden çıkarıldıklarına işaret etmek için "gizlenen, geniz bölgesine atılan iki şey" anlamındaki bu terimi kullanmaktadır. Zira izhar harfleri, iklab harfi bâ ve يرملون şeklinde ifade edilen 6 harf dışında kalan harfler, tenvin ve sakın nûna mahreç ve sıfat bakımından ne uzaktırlar ne de yakındırlar. Bu nedenle idğam edilemeyeceğini söyleyen Dâî, izhar ile de okunamayacağından, ancak ğunne sesiyle birlikte telaffuz edilebileceğini söylemektedir. Diğer yandan Dâî, bu sakın nûn ve tenvin'in telaffuzunda dilin bir fonksiyonunun olmadığını, geniz kovuğunun devrede olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶

Dâî, sakın nûn ve tenvinin durumları başlığı altında izhar, idğam mealğunne, idğam bilağunne, iklab, ihfa konularını muhtasar ama, sistemli bir şekilde ele almıştır.

H. Harflerin Benzerlerinden Tefrikine İlişkin Tecvîdin Pratize Edilmesinin Gerekliliği/ ذكر الحروف التي يلزم استعمال تجويدها وتعمل بيانها لتنفصل بذلك من مشبهها على مخارجها

Kur'an harflerinden her bir harfin telaffuzunu doğru yapmak, her bir harfi kendine has bir şekilde –kendine belirlenenden ne eksik ne fazla- hiçbir şey eksiltmeden tam olarak yerine getirmek gerekir. Dâî, İbn Mücahid'den nakille Kur'an'da iki çeşit lahn olduğunu ifade etmektedir. Birincisi **lahn-ı celî** ikincisi **lahn-ı hafî**. Lahn-i celî için irab hatası diye, lahn-ı hafî içinse harfin

⁴⁴ et-Tahdîd, s.113.

⁴⁵ et-Tahdîd, s.115.

⁴⁶ et-Tahdîd, s.115.

tecvid ile okunması noktasında gerekenin yerine getirilmemesi şeklinde değerlendirmiştir.⁴⁷

Yine Dâni, İbn Mücahid'e bir topluluğun ders okuduklarını ancak (أَنَّ) ile (أَسْلَنَّا) kelimelerini birbirinden tefrik etmeden okuduklarını ifade etmektedir. İki fiilin birbirinden farklı olduğunu, gerekçe olarak da (أَنَّ) kelimesinde lâmu'l-fiil'in nûn harfi; (أَسْلَنَّا) kelimesinde ise lâmu'l-fiil'in lâm harfi olduğunu söylemektedir. Her ikisinde de muttasıl zamir gelmeden önce lamü'l-fiil olan nûn ve lâm harfi harekeliydi, makabilleri de ya'dan tebdil olmuş elif'tir. Zira (أَنَّ)nin aslı (أَلَان); (أَسْلَنَّا)nin aslı (أَسَال)dir.Zamire muttasıl olmalarından dolayı tahfif için elif sakın olmuş ardından ıskat olmuştur. Netice olarak (عَنَّا) kelimesindeki gibi lamü'l-fiil zamiri muttasılda idğam edilmiştir. Ancak (أَسْلَنَّا)da durum böyle değildir. (أَسْلَنَّا) kelimesinde olduğu gibi lam'ın sükûnu arizî olmasından dolayı idğam edilmediğini söyler.⁴⁸

Dâni, bu başlık altında alfabe harflerini mahreç sırasına göre hemzeden başlayarak müstakil olarak detaylıca ele almıştır. Öncelikle her bir harfi kendine has mahreç ve sıfat hususiyetlerini tespit edip ardından kelime içinde harfin aldığı farklı şekillere ayetlerden örnek vermek suretiyle tahlillerde bulunmaktadır.⁴⁹

I. Vakf Halinde Harekelerin İsmâm ve Revm Keyfiyetlerine İlişkin

ذكر أحوال الحركات في الوقف وبيان الروم والإشمام

Dâni, vasl halinde harekeli olan bir kelime üzerinde vakfa ilişkin aslanan uygulamanın sükûn üzere vakf olduğunu ifade ederek söze başlar. Vakf için vaslın zıddı olduğunu ifade eder. Nitekim vakf kelimesi hareketten mani olmak, engel olmaktır. Dâni, vakfın çeşitleri konusuna geçmeden önce vakfın tanımını lügavi yönden açıklamaktadır. Vakf; Bir eylemin durdurulması, bir fiilin terkedilmesi, sözün kesilmesi anlamına gelir, diyerek vakf teriminin lügavi anlamından hareketle Kur'an okuyan bir kişinin telaffuz ettiği bir kelimeyi veya cümleyi başka bir kelimeye vasletmeyip okuyuşuna biraz ara vermesi şeklinde istilahi manasını ortaya koymaktadır.⁵⁰

Dâni, imamların ve üstatların genelinin tercihine göre, vasl halindeki harekenin beyanı adına vakfın işaret ile olduğunu ifade etmiştir. Bu anlamda iki çeşit işaret olduğundan bahseder. 1. Revm 2. İsmâm. Dâni iki kavram arasında mukayese yaparak konunun anlaşılmasını sağlamakta: revm, işmama göre daha açık daha belirgindir, zira işmamda hareke sesi yokken revmde harekenin kısık bir sesle de olsa söylenmesi söz konusudur. Bunlara

⁴⁷ et-Tahdîd, s.116.

⁴⁸ et-Tahdîd, s.117.

⁴⁹ et-Tahdîd, s. 118-168.

⁵⁰ et-Tahdîd, s.169.

ilaveten Dâni, her üç harekede kullanılsa da kurranın ekseriyeti, hafifliğinden dolayı mansub/meftuh olan kelimelerde revm yapmadıklarını aktarmaktadır. Netice olarak Dâni, Revm ve işmam kavramlarını vakf konusu ile birlikte ele almış revm ve işmam uygulamasının ancak vakfla birlikte meydana geleceğine işaret etmiş ve vakfta asıl olanın sükûn olduğunu hareke ile vakf yapılamayacağını ifade etmiştir.⁵¹

Dâni, önce tenvinle biten kelimelerde vakfın keyfiyetini anlatır. İki üstünlü kelimelerde vakfa ilişkin olarak, tenvinden bedel bir “elif-i mümekkîne” üzerinde vakfedilmesi gerektiğini, buna gerekçe olarak da nasbın en hafif hareke olmasını göstermektedir. Vakfedilen kelimedede iki esre veya iki ötre bulunması durumunda bu tenvinlerin elife tebdil edilemeyeceğini zira Arap dilinde kesra ve dammeden oluşan tenvinin elife çevrildiğine dair bir örneğin bulunmadığını da gerekçe olarak sunmaktadır.⁵²

J. Vakf Konusu ve Vakfın Kısımları/ ذكر الوقف وبيان أقسامه

Dâni, bu konuya tecvid hususunda kurranın dirayetinin ancak vakfın keyfiyeti ve kelimelerde kat’ yapılacak (durulacak) yerlerin bilinmesinin gerekliliğine değinmek suretiyle söze başlamıştır. Bu konuya önem vermememin öğrenme ve uygulama noktasında uzak durmanın çirkin olduğundan bahisle, konuya dair usûl ve esasları müstakil bir başlık altında ele aldığını ifade etmiştir. Dâni, Kur’an kıraatinde vakf-ı tam, vakf-ı kâfi, vakf-ı hasen, vakf-ı kabîh şeklinde dört çeşit vakf olduğunu ifade eder. Tâmi vakfın tercih edilen bir vakf olduğunu, durulan yerin sonrası ile en lafız ne de mana yönüyle bir ilişkisinin bulunmadığını ifade etmiştir. Ayrıca tam vakfın, kıssaların bitiminde, kelamın tamamlandığı yerlerde ve genellikle de (makta’/fasıla niteliğindeki) ayet sonlarında yer aldığını belirtmiştir. Dâni, kâfi vakfın müstahsen (kabul edilen) bir vakf olduğunu hasen vakfın ancak okuyucunun mecbur kalması durumunda uygulanabileceğini, kabîh vakfın ise kurra tarafından kabul edilmediğini, hoş karşılanmadığını, ancak nefesin kesilmesi gibi zaruri sebebe bağlı durulacağından dolayı vakf-ı zarura (ızdırâî vakf) olduğunu söylemiştir.⁵³

ed-Dâni, vakfla ilgili yaklaşımlarını fikirlerini düzenli bir şekilde serdettikten sonra, vakfın doğru bir şekilde yapılabilmesi, bir okuyucunun manayı bozmayacak şekilde vakfları icra edebilmesi için Arapçayı iyi bilmesi

⁵¹ *et-Tahdîd*,169-170.

⁵² *et-Tahdîd*,170.

⁵³ *et-Tahdîd*,175.

gerektiğini; ancak Arap dilinin iyi bilinmesi sayesinde açık ve gizli olan manaların bilinebileceği, bunun sonucunda da sahih bir okuyuşun gerçekleşeceği tezini de ısrarla dile getirerek kurra'nın hem Kur'an lafızlarını doğru okuması hem de kelimelerin delalet ettiği manaları bilmesi gerektiğine de işaret etmiştir.⁵⁴

Tecvîdle ilgili kaleme alınan eserlerin hemen hemen tamamında vakflar konusu ele alınırken ed-Dânî nin tesiri altında kalındığı bir gerçektir. Vakf konusunu derli toplu bir şekilde erken dönemde ele alan konuyla ilgili sadece nakiller yapmayıp kendi tercihini ortaya koyabilen analitik düşüncüyü önceleyen bir âlim olma özelliği, Dânî'yi tecvîd konusunda ilk orijinal çalışmalar yapan bir isim olarak öne çıkarmıştır.

Genel Değerlendirme

Dânî'nin bu çalışmada bütün konuları 11 başlık altında topladığı görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Dânî'nin, tecvîdin ana dinamiğini meydana getiren harflerin mahreç ve sıfatlarına daha fazla yer verdiğini görmekteyiz. Kur'an kıraatinin sahih bir şekilde icra edilmesi bağlamında söz konusu kavramları rivayetlere dayanmak suretiyle izah eden Dânî, sahabe, tabiun ve kıraat imamlarının konuyla alakalı görüşlerine müracaat etmiş ve buna ilaveten kendi dönemindeki tecvîd ve kıraat âlimlerinden de istifade etmiştir. Dânî tahkîk, hadr, tedvir usullerini nakillere dayanmak suretiyle bu usullerin kaynağının Hz. Peygamber'in okuyuşu olduğunu da ifade etmiştir.

Dânî tecvîd konularının birçoğunu bu eserinde ele almış kimi konulara ayrıntılı şekilde, kimi konulara da genel hatlarıyla temas etmiştir. Tecvîdin ana dinamikleri olan harfleri ve onların birbirlerinden tefrikini sağlayan mahreç ve sıfatlar konusunda da önemli açıklamalarda bulunmuştur. Kıraat sahasında telif edilen eserlere bakıldığında Dânî'nin çalışmalarının baş kaynaklar "Mesadir evvel" arasında yer aldığını görmekteyiz.

Vakflar konusunu da ana ilkeleriyle sistematik bir şekilde ele alan Dânî, vakf-ibtidâ konusunda yapılan çalışmalara her zaman referans olmuş birisidir. Kur'an Kıraatında yer alan vakfları maddeler halinde tasnif etmiştir. Dânî, selefi İbnü'l-Enbârî (v.328/939)'nin sistematüğinde gördüğü üç adet vakf çeşidine *kâfî* vakfı getirmek suretiyle kavramlaşma sürecinde önemli bir adım atmıştır. Onun tecvîd sistematüğindeki bu tasnifi, kendisinden sonra İbnü'l-Cezerî (v.833/1429) gibi kıraat alanında otorite ulema tarafından da benimsenmiş ve günümüze kadar da geçerliliğini hala korumaktadır.

⁵⁴ et-Tahdîd,176.